

Література

Фольклор

Проблеми поетики

збірник наукових праць

ВИПУСК 27

ЧАСТИНА 1

Київ
Акцент
2007

✓ <i>Тамара Хом'як, Ірина Процик</i> Духовний світ ліричного героя і поета М. Ореста	293
✓ <i>Тетяна Шептицька</i> Трагедія національного розбрату в українській літературі першої половини ХХ століття	300
✓ <i>Валентина Явір</i> Питання мови в аспекті нашого духовного буття і національної безпеки	309
✓ <i>Любов Яшина</i> Власний духовний світ І. Жиленко у книзі спогадів «Номо Feriens»	326
✓ <i>Ганна Барна</i> Зміст поняття політичної реклами як публіцистичного жанру та її місце серед інших комунікативних практик	332
✓ <i>Світлана Бузько</i> Оказіональна сполучуваність слів у художньому мовленні українських письменників-постмодерністів (на матеріалі постичних творів Ю. Покальчука)	338
✓ <i>Ганна Великодна</i> Духовний потенціал жіночої творчості в українській літературі	344
✓ <i>Тетяна Вірченко</i> Леся Українка про характер людини і персонажа художнього твору	351
✓ <i>Олена Вовк</i> Лицар громадського обов'язку: універсальність таланту Бориса Грінченка	357
✓ <i>Яна Гладир</i> Один внутрішній конфлікт героя роману В. Винниченка «Божки»	370
✓ <i>Андрій Гурдуз</i> Роман Д. Г. Лоуренса «Коханець леді Чаттерлей» та європейська «проза про землю» кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.	376
✓ <i>Наталія Дашко</i> Концепт книги в романі В. Дрозда «Листя землі»: духовний аспект	381
✓ <i>Тетяна Камишова</i> Концепція етики людського співіснування у прозі Олександра Кониського	387
✓ <i>Ірина Комінярська</i> Аспекти духовності героя твору в прозі Уласа Самчука	396
✓ <i>Ольга Литвин</i> Перспективний характер фразеологічних одиниць у формуванні художнього образу (на матеріалі роману М. Матіос «Солодка Даруся»)	406
✓ <i>Олена Ліпінська</i> Категорія духовності й бездуховності в романі Валерія Шевчука «Око прізви»	419

ПИТАННЯ МОВИ В АСПЕКТІ НАШОГО ДУХОВНОГО БУТТЯ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сплеск пристрастей навколо мовних проблем не вщухає в Україні протягом довгого часу, але особливо чи не найбухливіші дискусії точаться ось уже біля двох десятиліть. Незважаючи на незліченну кількість публікацій у наукових, суспільно-політичних, філософських та ін. виданнях, на сторінках багатьох мас-медійних видань, на обговорення цих проблем на численних наукових конференціях і симпозіумах, влада до цього часу так і не спромоглася на розроблення і впровадження в життя чіткої державної мовно-культурної політики, тому остання і по сьогодні залишається анемічною і невизначеною. Конфліктність щодо мовних проблем у країні то дещо пригасає, то, особливо у передвиборчий період, роздмухується, набирає такої суспільно-політичної гостроти, яка провокує небезпеку не лише для цілісності держави, а й для її існування як незалежної інституції.

Проблема стану і статусу мови в Україні виникла, як відомо, ще понад три з половиною століття тому. З початком державної незалежності вона лише «вийшла з підпілля» і стала однією з ключових. Насправді ж суть, очевидно, не в статусі мов – української та російської, – а в головному векторі історичної перспективи розвитку України. Куди вона рухатиметься – на Захід чи на Схід? Чи зможемо ми зберегти державну незалежність і територіальну цілісність? Яка місія належить у реалізації цих завдань мові і культурі?

За невтішними висновками І. Дзюби, тенденції розвитку мови й культури в Україні «з року в рік тільки погіршуються, а після парламентських виборів вони наближаються до кризових» [Дзюба 2006: 20]. Протягом останніх років, зазначає вчений, «мова здала свої позиції і в парламенті, і в столичній ме-

рії, і в багатьох держадміністраціях» [Там само: 20]. А від себе додамо: і в освіті, і в культурі, і в інформаційному просторі – теж. Це, за висновками наших вчених, філософів, культурологів (І. Лосев, М. Попович, Є. Сверстюк та ін.), перш за все, результат відсутності розумної, збалансованої державної політики у мовно-культурній сфері, яка віддала найважливішу галузь державного життя країни на відкуп потужних політичних, економічних, мас-культурних та ін. маніпуляторів [Дзюба 2006: 20].

Для подолання серйозної кризової ситуації у цій сфері, на наше переконання, суспільству в цілому необхідно невідкладно зосередитися на реалізації, принаймні, трьох найголовніших аспектів: приведення до влади національно свідомої, незаангажованої на старих стереотипах політичної і наукової еліти; спрямування максимальних зусиль народу, наукових інституцій, влади, на розбудову національно-культурного простору в країні, який би ґрунтувався на кращих вітчизняних та європейських традиціях; на осмисленні пресингу глобалізаційних процесів на наш культурно-мовний простір.

Після розпаду СРСР і виникнення України як незалежної держави при владі у переважній більшості своїй залишилася стара партократична номенклатура, не обтяжена моральними «забобонами», безмежно гнучка, з властивим їй насадженням аморальності влади, цинізму. У відчайдушній «боротьбі за повноваження (на жаль, не за відповідальність!)», як цілком слушно пише І. Лосев [Лосев 2007: 11], сформувалися територіально-олігархічні клани за принципом не професіоналізму, патріотизму, моральності, а особистої відданості. Ці клани за визначенням не можуть бути загальнонаціональною елітою як такою в традиційному розумінні, яка має гостро відчувати особисту відданість за долю країни [Лосев 2007: 12]. У них інші пріоритети. Як цілком справедливо констатує український культуролог, у вищих ешелонах влади «групи з величезними прибутками, наддорогими автомобілями й вічною пропискою у ВР є, а еліти – немає. Це антиеліта – носії феноменальної безвідповідальності та моральної неповноцінності» [Там

само]. Такою є сучасна українська реальність. Інтелігенція для чиновників найвищих рангів є лише «вузьким прошарком», і не вона визначає сьогодні долю нації – кар'єру робить найбільш метке й безпринципне чиновництво і політики.

Ясно, що така т. зв. еліта не налаштована розв'язувати питання державної ваги крізь призму національно-культурних, мовних та державницьких позицій. Тому, зрозуміло, задля власних меркантильних інтересів така владна команда здає національні пріоритети держави на власну користь, на користь інших держав, заручаючись підтримкою їхньої еліти. На підтвердження сказаного подаємо, як приклад, уривок розмови одного з керівників високого рангу нашої країни з керівником іншої країни, опублікований в «Україні молодій» за 8 вересня 2007 року. Як зазначено в передмові до діалогу, «бесіда нібито відбулася на Міжнародному автокосмічному салоні...» (Бесіду подано в скороченому вигляді – В. Я.):

Про доступ до української газотранспортної системи

Голос В. П. В. Ф., ми... готови йти на поступки в ціні на енергоносії. Але ми чекаємо від вас формулу позитивного рішення питання про наші гарантії в транзиті газу.

Голос В. Я.: ... Ми готові до цих проектів... Ми хочемо, щоб це був обмін... Ми можемо у себе запропонувати нову концесію енергетичної політики, частиною цієї політики повинна бути... (нерозбірливо, але, очевидно, мова йде про доступ до свердловин). Якщо ми отримаємо скважини, нам буде легше пояснити у себе...

Голос В. П.: ... Принципово я не проти, але спочатку ми повинні вирішити з ГТС (газотранспортною системою – В. Я.), це може бути і консорціум в його попередньому форматі... Але для нас принциповий питання – гарантії транзиту і західноукраїнські ПХГ («підземні сховища газу»). На першому етапі ми можемо йти на довготривалу оренду ПХГ...

Голос В. Я.: ... Але у нас повинна бути впевненість... (пауза). У нас опозиція тільки-но говорить про Білорусію...

Голос В. П.: Так, ми розуміємо... Ми зробимо все з повним успіхом на наше довготривале співробітництво... Ви бачите, ми не піднімаємо поки економічних питань... Тепер у нас дуже підходящий момент – і у нас, і у вас вибори. Ми можемо синхронізувати програми, певні спільні зовнішньополітичні проекти...

Про мову та новий союз слов'ян...

Голос В. Я.: Да, да... У нас сьогодні програма по руському мові – державному... (пауза).

Голос В. П.: (перебиває паузу) Ми уважливо слідуємо за Україною, ми підтримуємо прагнення партій коаліції. Але дуже великий ризик... Мені здається, що і у вас, і у нас вибирачче чекає певності – і по руському мові, і по НАТО. Потрібно це чітко артикулювати...

Голос В. Я.: Ми працюємо по цьому питанню.

Голос В. П.: ... Потрібно шукати нові підходи по інтеграційній схемі... У нас є ініціатива, ми можемо говорити про це конкретно... В контексті синхронізації політичних проєктів на виборах ми пропонуємо створити Союз слов'янських народів. Потрібна нова форма, новий алгоритм регіональної інтеграції. Ми не змогли запустити ЄП, не працює СНД. Потрібно бути новим підходом. Я впевнений, ця ідея і в Україні, і у нас буде мати успіх...

Про гарантії підтримки на виборах Росію В. Я...

Голос В. Я.: Ми до цього ідемо... (пауза). Ми сподіваємося на вашу підтримку, на підтримку Росії, ми розуміємо, що виборами справа не завершиться. Багато буде залежати, що буде після виборів..., хто буде Прем'єром... (пауза). Стабільність наших відносин, наше майбутнє залежить від того, хто очолить уряд України... (пауза).

Голос В. П.: (перебиває паузу) Я думаю, В. Ф., в цьому питанні жодних змін не буде. Ми зробимо все можливе від нас, щоб наші економічні, політичні, інтеграційні проєкти мали продовження і щоб їх не потрібно було починати з чистого аркуша... Думаю, уряд В. Я. (скорочення наше – В. Явір) буде і далі працювати...

Реалії, зафіксовані в цьому діалогічному дискусії, не лише тривожні, а вкрай небезпечні для нашої країни. Чи ж може вона подолати політичні, економічні, духовно-культурні, зокрема й мовні проблеми, якщо владу в державі віддано політикам і чиновникам, залежним від іноземної держави? Здобута державність за такої ситуації лишається хисткою і невпевною. Країна таким можновладцям чужа духовно, бо вони відчужені від її культури, мови, звичаїв. Пострадянський, переважно денационалізований політик, крім окремих винятків, не обтяже-

ний жодними моральними принципами, жодними цінностями, крім власних інтересів. Він не любить Україну, а фальшива риторика щодо «славянського братства и единства» спрямована на зомбування народу, особливо коли він перебуває в статусі електорату. Риторика, з допомогою якої «дерібанять» країну. Ще свого часу наш Пророк означив таких провідників:

Блаженний муж на лукаву

Не вступає раду,

І не стане на путь злого,

І з лютим не сяде

(Т. Шевченко. Давидові псалми).

Оскільки потужним засобом самоідентифікації народу, його духовною сутністю, за визначенням багатьох європейських вчених (В. Гумбольдт, Л. Вайсгербер, О. Потєбня, М. Хайдегер та ін.), «домом буття», культурним кодом, зрештою, вербалізованим інтелектом як народу в цілому, так і окремої особистості є мова, для перетворення народу в населення – слухняне знаряддя для маніпуляцій – у нього треба відібрати його мову, підрізати глибинне національне коріння через насадження т. зв. двомовності з наступною тенденцією до переходу на одномовність, що в кінцевому результаті через асимілятивні процеси призводить до втрати питомої національної духовно-етнічної сутності [Радевич-Винницький 1997: 151-153].

Наступ на український мовний простір, який не припинявся ніколи, особливо посилювався уже в юридично незалежній державі під час виборчих кампаній 2004-2007 років, зокрема, 2006 року, коли владні регіональні еліти південно-східних регіонів, усупереч Конституції України, заходилися надавати на місцевому рівні російській мові статусу регіональної чи навіть «другої державної». Не знята ця проблема з порядку денного й під час виборчої кампанії до ВР 2007 року.

У разі узаконення вимог щодо надання російській мові статусу «другої державної» чи «регіональної» на державному рівні, як того домагаються антидержавницькі політичні сили, країна постане перед серйозною загрозою, яка стосується на-

шої національної безпеки, на чому наголошують у своїх розвідках із соціолінгвістичних проблем науковці: «Важливість захисту... мов, рівно ж, як і захисту інформаційного простору, національно-культурної, етнічної ідентичності народів, що ослаблені, стали (чи прагнуть стати) на шлях відродження своєї духовності і державності, є питанням національної безпеки» [Вовканич, Цапок: 40]. Делікатно акцентуючи на політичній ситуації в нашій державі, від серйозних загроз, перед якими опинилась Україна, застеріг наш політикум і Генеральний секретар ради ЄС Хав'єр Солана у своєму виступі на саміті Україна-ЄС, що відбувся напередодні позачергових виборів до ВР: «Сьогодні настав той день, коли політичному керівництву треба виявити максимум відповідальності за долю країни» («Дзеркало тижня», 15.09.07). Справді, практику тотальної нечесності, знищення національного культурно-духовного простору необхідно, нарешті, таки зупинити. «Досвід людства вчить, – зазначає Є. Сверстюк, – що людину робить сильною віра батьків, традиція, пам'ять народу» [Сверстюк 1993: 13].

Оскільки в науковому світі загальноприйнятою є думка, що з утратою лінгвістичної самобутності втрачається і самобутність етнічна, коли знищується почуття Дому, причетності, вважаємо, що саме мова є перш за все чинником і елементом національної безпеки. Із введенням регіональних мов з'являться мовні кордони всередині країни, всупереч і здоровому глузду, і етнічному складу населення, оскільки Україна є в цілому моноетнічною. За даними останнього перепису населення, власне українці становлять 77,8 % нашого народу, а рідною мовою вважають українську 67,5 %. До речі, у 1959 році українську мову визнали рідною 95 % населення України – це при тому, що власне українці становили тоді 76,8 %, тобто навіть менше, ніж тепер. Україна не багатонаціональна держава, як у цьому намагаються нас переконати антиукраїнські сили протягом особливо останніх десятиліть, активно експлуатуючи визначення на кшталт «народи України», «Україна – багатонаціональна держава», «В Україні живуть понад 100 націо-

нальностей» тощо. «Сенс таких формул, – пише Іван Дзюба, – зрозумілий – поставити під сумнів право українського народу вирішувати долю своєї Вітчизни. Але насправді ці формули не витримують елементарного присутнього аналізу... Є російське населення в Україні, яке становить частину єдиного російського народу» [Дзюба 1992: 17]. Так само немає й болгарського, угорського чи грузинського народу України, навіть єврейського народу України немає, а є євреї, які живуть в Україні і є частиною єдиного єврейського народу, що живе в багатьох країнах світу. Безумовно, усі ці люди різних національностей є громадянами України і частиною її народу, але «не в етнічному, а в державному значенні» [Дзюба 1992: 17]. Народом же України в етнічному розумінні є українці, для яких ця країна є єдиною вітчизною і корінною землею населення. Отже, Україна не багатонаціональна держава, а держава з багатонаціональним складом населення, як і більшість сучасних європейських держав [Дзюба 1992: 18]. То чи ж є серйозні, науково обґрунтовані підстави для надання статусу державної, крім української, іншої, зокрема, російській мові, чого так настирливо домагається не лише російське населення, що живе в Україні, а й деякі політичні сили поза її межами, які намагаються утримати Україну в своєму силовому полі? Досить переконливою відповіддю, на наш погляд, є думка, висловлена В. Радчуком: «В Україні десятки вільних у своїх правах мов. Але мова громадянства – одна. Перед нею всі рівні, як перед сонцем і Богом. І якщо кожен стане говорити й писати на публіку своєю мовою, вийде замість толоки Вавилон і колапс, а з тим не стане й країни, свободи, мови єднання і нації» [Радчук 2005: 9]. Гасло Партії регіонів «Два мови – один народ» – це замах на суверенітет країни, на створення умов поглинення однієї країни іншою. Бо якщо народ має дві мови, то це вже не народ, а два народи. Офіційна двомовність – це рівноправ'я карася і щуки, вовка і ягняти? Рівноправ'я мов в окремо взятій державі, регіоні чи сільраді – не більше, ніж фікція, оскільки двомовних народів чи націй не існує за визначенням. Інше пи-

тання – дво-три- чи багатомовні індивіди. Така дво- чи багатомовність належить до загальновідомих реалій, її слід всіляко вітати й сприяти її поширенню через різні інституції. Чех, естонець, латиш, поляк можуть володіти, крім рідної, німецькою чи французькою або англійською. Але, переконані, нікому з них на думку не спаде домагатися надання статусу офіційної чи державної одній із цих мов у своїй етнічній країні. Двомовність на рівні народів чи країн і дво- чи багатомовність окремих індивідів – принципово відмінні поняття, які вимагають окремих соціолінгвістичних досліджень. Нам же через використання певних маніпулятивних технологій намагаються насадити, замість рідної, іншу мову для народу в цілому. Особистості, які, крім української, володіють англійською, німецькою, польською чи ще якимись мовами, мають широкі можливості за своїм інтелектуальним потенціалом інтегруватися в європейський науково-культурний простір. І це добре. Такі індивіди збагачують завдяки цьому і власний інтелект, і культурно-науковий потенціал своєї країни.

Так званий двомовний народ, як правило, не володіє в повному обсязі жодною з мов, оскільки засвоює мови на рівні мішанки з обох мов, яка руйнує українську мову зсередини. Чи не на кожному кроці чуємо: *нада зробить; нажми на тормоз; готуйте білети для контролю; удачі вам; потрібна пересадка рогової ока; коврик; встроєний; на лесниці; леснічна клетка; іди по ступеньках; Петенька, йди сюди; осторожно, двері закриваються; а де тут общежитіє* тощо. І несть їм числа, цим покручам, що дебілізують, притлумлюють, примітивізують як мовлення індивідів, що їх вживають, так і дискурс розмовного функціонального стилю в цілому.

Тому перше і, можливо, найголовніше, що має зробити національно зорієнтована частина суспільства, – привести до влади патріотично налаштовану свідому еліту, не заангажовану на старих стереотипах, і вимагати від неї рішучих кроків, спрямованих на деколонізацію України, створення сприятливих умов для очищення культурно-інформаційного простору від чужих впли-

вів, вирішення найбільш нагальних національно-культурних і мовних проблем з позицій національного дискурсу.

По-друге, орієнтація на т. зв. двомовність призведе не до консолідації народу як єдиної політичної нації, а спровокує швидше за все конфронтаційні процеси. Як один з переконливих аргументів, на який так полюбляють посылатися прихильники упровадження російської мови як другої державної, – це мовна ситуація у таких країнах як Швейцарія, Бельгія, Канада, Фінляндія. Такі політики або лукавлять (що найбільш вірогідно), або ж не орієнтуються в особливостях утворення названих держав, мовну ситуацію в яких, м'яко кажучи, не коректно екстраполювати на українську ситуацію. Ця проблема розглядається в соціолінгвістиці з погляду мовної ситуації, що передбачає встановлення співвідношення між державною мовою та соціумом, який цією мовою користується. Як відомо, і Швейцарія, й Бельгія формувалися як держави з етносів, що проживали на своїй автохтонній території як різні народи. Чому ж політики замовчують той факт, що і в Бельгії, і в Канаді з їхніми двома офіційними мовами упродовж тривалого часу не стихають конфлікти саме на мовному ґрунті? Так, у Бельгії фламандська мова кількісно переважає, франкомовного ж населення на півтора мільйона менше (4 млн. – проти 5,5 млн. фламандців). Однак у зв'язку з більшою соціальною активністю франкомовного населення, а також через вищий міжнародний авторитет французької мови рівновага ситуації поступово зміщується на користь мови французької. У Канаді (франкомовна провінція Квебек) представники англomовної частини населення виступили проти розширення функціонування французької мови, що спричинило кризові явища в суспільстві, аж до проведення референдуму про вихід Квебеку зі складу єдиної держави. А в Швейцарії, де співіснують німецька, французька та італійська мови, є ще й четверта – ретороманська, теж зі статусом державної. Але оскільки вона знаходиться в одній площині з комунікативно потужними мовами, то цим самим зміщується на периферію мовного вжитку. Абсолютно очеви-

дно, що коли державний статус матимуть одночасно українська та російська, українську мову спіткає доля ретороманської. Внаслідок же зросійщення українців, яке триває впродовж століть, мовна лояльність українців до своєї мови досить низька, тому ситуація може стати незворотною. Саме цього, на наше переконання, і домагаються прихильники офіційної двомовної ситуації в Україні. Статус же української мови як єдиної державної сприятиме вихованню українців у національному дусі.

Навіть у часи тоталітарної більшовицької системи вчені не могли не сказати правди про двомовність. Так, білоруські автори підручника з загального мовознавства за редакцією А. Є. Супруна стверджують: «...Масова двомовність не може бути повною, автономною і тривалою» [Общее языковедение 1983: 64]. Таким чином, двомовність – це фактично перехідний етап до одномовності.

Чи не досить прикладів, які спростовують політичні амбіції прихильників двомовності на державному рівні? Названі нами країни швидше винятки, які підтверджують правило. До речі, соціолінгвісти з приводу цих проблем не дискутують. Мова народу розглядається ними з позицій не політичних спекуляцій, а з врахуванням багатьох чинників – ментальних, психічних, історичних, культурологічних, територіальних та ін. Це той духовний енергетичний щит навколо одномовної спільноти, який захищає народ від різних катаклізмів [Масенко 1997: 33].

При поліетнічності населення країни найпоширеніший підхід у світовій практиці полягає в тому, що «мовою державного (підкреслення наше – *В. Я.*) життя обирається мова однієї національності – звичайно тієї, що зробила основний внесок у формування держави і переважає у кількісному відношенні інші її етнічні групи» [Тараненко 1995: 7]. Чи не завдавали собі клопоту прихильники двох державних мов в Україні пошукати відповіді на питання: Якою мовою (чи якими) мають послуговуватися українська армія, аерофлот, виробництво та ін. загальнодержавні інституції? Якою (чи якими) мовами мають користуватися диспетчери Аерофлоту під час скерування

польотами на внутрішніх авіалініях? Українською, російською чи англійською? Чи мішанкою з цих мов?

Отож бо! Виходячи зі сказаного, знову маємо шукати відповіді на питання: Яка нація має сформуватися в Україні? І на яких засадах – мовних, територіальних чи ще якихось інших? Володимир Даль, син данця і німкені, але російський вчений писав: «Хто якою мовою думає, той до того народу належить» [Кочерган 2003: 318]. Подібну думку висловив і українець, але видатний російський лінгвіст О. Потебня: «Єврея, цигана, татарина, німця, зросійщених настільки, що мовою їхньої заповітної думки стала російська мова, ми не можемо зарахувати ні до якого іншого народу, крім російського» [Потебня 1993: 186]. А один з найбільших авторитетів у мовознавстві ХХ ст. Л. Вайсгербер **мовну** (підкреслення наше – *В. Я.*) спільноту як природну форму об'єднання людей ставив вище за расу, націю, державу.

Отже, місію консолідації суспільства в Україні однозначно має зреалізувати мова корінного етносу.

Тому й ставлення до неї, до її функціонування має бути піддержавному відповідальним. Натомість те, що в нас відбувається протягом останніх п'ятнадцяти років через відсутність чіткої мовної політики, внаслідок чого ми програли війну в інформаційно-культурному просторі, набуває загрозливого характеру. Ми дозволили іншій державі здійснити новітню окупацію. Південь, Схід і особливо Крим живуть, як відомо, у сфері постійного впливу культурної політики Росії. На Донеччині, наприклад, з дев'ятисот ЗМІ лише дев'ятнадцять україномовних. Дуже мляво відбуваються зміни на краще і на телебаченні. Адже згідно з законом про мову, 75 % ефіру має бути україномовним. А в нас часто один телеведучий говорить російською, а інший – українською. Кому спала на думку така новація? Де у світі практикується щось подібне? Глядачеві постійно доводиться перемикає код, зосереджуючись не стільки на змісті, як на формі. Така «двомовність» до речі, не лише в ЗМІ, а й у владних коридорах, і в повсякденному житті, фор-

мує думку про українське і російське як щось дуже подібне, практично однакове. Чи це не один із способів утримання України в російському полі? Крім того, двомовність сприяє виникненню такого негативного явища, як суржик, або мішанка з двох мов, у якій значення слова, вислову вихолощується, спотворюється, втрачає свою глибинно-національну сутність. Ще С. Єфремов свого часу звертав увагу на словник політиків, політологів і не завжди чесних журналістів: «Мова багатьох із них, – писав учений, – вказує на те, що вони хотіли б сховати» [Єфремов 1914: 36]. Ось приклади лише з одного номера газети (з етичних міркувань не подаємо її назву) за 31 серпня 2007 року: «майданцики», «гнусные отщепенцы», «националистическое отребье», «популистка с косою», «примадонна Майдана», «новая Мария Дэви Христос», «леди в белом», «циничнейший демагог и популист», «место этим подонкам на мусорной свалке истории», «Мазепа остался для многих предметом и иноверцем», «Мазепа как зеркало раскола», «украинизация отечественных СМИ» і т. п. Що ж пропонують ці опоненти іншого політичного табору? Цитуємо: «Только Компартия может вернуть народу утраченные завоевания социализма...» (ковбасу за 2,20 крб.? черги і напівпорожні полиці в магазинах?). То чому ж тоді ті «утраченные завоевания» не витримали випробування часом? Або: «Долг государства – защитит жизнь человека», «Важнейшая задача коммунистов – убедительно показать, кто является истинным виновником бедствий и страданий нашего (чи вашого ж? – В. Я.) народа, раскрыть огромную опасность для судеб Украины реванша национал-шовинистов...» Це дубль-новомова, якою все сказано. Як засвідчують приклади, мова є тим рентгеном, який безпомилково визначає діагноз на інтелігентність, вихованість, духовно-моральну сутність особистості. Така дубль-новомова – ніщо інше, як гвалтування мовних ресурсів на користь піар-технологій, які розкривають істинну сутність тих, хто за цими технологіям стоїть.

У деяких регіонах (Крим, Схід) усе роблять для того, щоб українське сприймалося як другосортне, недолуге, маргінальне, тому в багатьох російськомовних ЗМІ, у виступах на телебаченні, в радіоефірі вводять в дискурс слова і вирази у знущальному контексті: *мова, «незалежність», «перемовини», «незалежные», «демократи а-ля Хоруживка», «на родной мове», «воспевают мовное единство», «говорят на титульном», «неликвидная в наших краях мова», «по-немецки цацки-пецки, а на мове бутерброд», «думай по-украински как слабительное», «слова-уродцы типа леговиц»* і под. («Домашня газета», 16.08.06).

Ще далі йдуть посадовці найвищих рангів, на адресу яких іноді звучать вимоги на офіційному рівні послуговуватися мовою держави, якій вони зобов'язані служити, напр.: *«Зростання промислового виробництва в Україні за січень склало 15,8 %. Чего-то я апладесментов не слышу? Не одного хлопка в ладоши... Чего-то я радости не бачу... на ваших абліччях... Давайте хоть не себе, а нашей еканоміке поаплодїруем, яка позитивно реагує на політику уряду!..»* («Україна молода», 16.02.07).

Як бачимо, мова для частини українського політикуму не стала його сутністю, якій має належати високе становище на шкалі національно-культурних цінностей, мова не стала для державного апарату «символом віри і святинєю» [Вайнрайх 1972: 16]. Офіційний дискурс багатьох державних чиновників, політиків, багатьох з тих, кого зараховують до еліти, перекопує, що вони не переймаються проблемами життя нації. У них зовсім інші пріоритети. Тому не випадковими є в їхніх політичних дискурсах вислови на кшталт: *«ця країна, у цій країні»*. Такі діячі не сприймають державу, в якій живуть і займають високі посади, як свою? Очевидно їм і невтямки, що «всюди, де з життєдіяльності тієї або іншої інституції виведена державна українська мова, там України як України вже нема. Скорше то плацдарм іншої держави» [Погрібний 2005: 3]

У слоганах на зразок *Закон для всіх один! Стабільність и благополучие – социальный успех; Будущее должно родиться;*

Не словом, а ділом (Чи і словом, і ділом? – В. Я.); *Покращимо життя вже сьогодні; Не зрадь Майдан!* і под. чітко проглядається фальшива знущально-езуїтська риторика, мораль, унаявлена через фальшиву мову. Переважна більшість політтехнологій у той чи інший спосіб пов'язана з мовою, коли слово, мова гвалтуються навмисним вихолощенням їх семантичного наповнення, елементарною безграмотністю, коли спотворюються вирази на свою користь: «У нас сформована влада, яка відповідає очікуванням виборців» (О. Мороз). – Хіба виборці очікували зради?

Не лише політикум, а й переважна більшість владної верхівки дозволяє собі на офіційному рівні користуватися мовою «дна»: «Да пашлі вы!..»; «Візьміть олівець, візьміть аркуш паперу і не брешіть людям...»; «Хто такий Луценко для нас? Та він ніхто! І прізвище його ніяк. Він сьогодні ні міністр, ні депутат, він сьогодні – ніхто! Він громадянин – як і мільйони інших» («Високий замок», 19.04.07). Отже, для таких політиків народ «ніхто і звати нас ніяк»? Неприпустимим є «тикання» посадовця вищого рангу на адресу своїх підлеглих. Мовлення державного службовця, політика є його своєрідною візитною карткою, тестом на рівень освіченості, вихованості, інтелекту. У їх мовленні віддзеркалюється і характер та повага до себе, і відповідне ставлення як до соціуму в цілому, так і до самої держави, яку вони репрезентують. Цілком поділяємо думку О. Забужко про те, що «сучасна духовна криза, яка охопила суспільство, є насамперед кризою українського мовомислення» [Забужко 1999: 135].

І ще один важливий аспект, що стосується засмічення лексичного складу нашої мови надмірними запозиченнями. Ніхто не проти запозичень у разі, коли вони збагачують лексику нашої мови. Але якщо перевага надається запозиченому слову як менш зрозумілому, яке звільняє від праці над з'ясуванням відтінків думки і відтінків змісту слів, що розхитує лексичну систему нашої мови, позбавляє її національно-культурного ореолу, така практика є шкідливою і небезпечною. Візьмімо до рук

будь-яку газету загальнодержавного рівня і проаналізуємо, скільки там англізмів (модно ж!), до яких є відповідники в нашій мові: *маркетинг* – замість *збут, організація збуту*; *менеджер* – замість *керівник*; *менеджмент* – замість *управління*; *паблік рилейшнз* – замість *зв'язки з громадськістю*; *саміт* – замість *зустріч на найвищому рівні тощо*. Велика кількість нових слів іншомовного походження, що функціонує в мові сучасної української преси, є справжнім стихійним лихом. Безглуздими непотрібними є модні запозичення на кшталт: *нан-фікішна, кіднепінг, грин-карт, паркінг, мейк-ап, кастинг, шопінг*. А що означають «*фермер диверсифікує виробництво*»; «*культури, що не квотуються*»; «*діджей революції*», «*фітнес*», «*розпродаж хітів техніки року*», «*імплементація*», «*один з модераторів БЮТу*», «*усюдисущі трейдери*» і под.? («Голос України», 07.07.06.). Навіщо називати українців *юзерами, ньюсмейкерами, дистриб'юторами, аудиторами, дилерами, промоутерами, шоуменами, бодігардами, тінейджерками*, адже ці назви травмують нашу ментальність, оскільки спотворюють нашу національну мовну картину світу. Адже мова і культура є двома паралельними світами, що безпосередньо належать до того шару людської психіки, яку вчені називають людським духом. Тому й першопричини обездуховлення слова є значно глибшими, ніж це може здатися на перший погляд. Невиправданим з цього погляду є називання *меріями, муніципалітетами* міських рад, *мерами* – голів місцевих Рад, Верховну Раду – *парламентом*, Голову Верховної Ради – *спікером*, відділи – *департаментами*, області – *губерніями*, а їх очільників – *губернаторами*, виборців – *електоратом* тощо. Зі словом слід поводитися обережно й відповідально. У лінгвістиці загальноприйнятою є думка, що рідне слово, мова мають зв'язок з людиною на генетичному рівні. Чи правильно це? Не знаю. Але переконана в іншому: мають рацію ті, хто наполягає на унікальності рідного слова, бо слово, мова злиговує в нерозривне ціле людські спільноти. Хто це розуміє, той знає, що для українців рідна мова – останній рубіж, який нікому й ніколи віддавати

не можна. Бо далі буде тільки «непам'ять, за котрою обов'язково настане нове возз'єднання з чужинцями, яким потрібна наша територія, але не Україна...» [Сидоренко 2007: 3].

Досвід балтійських держав засвідчує: потрібна тверда і послідовна політика на рівні держави і суспільства. І ніякі хитання, подвійні стандарти, демагогічна толерантність неприпустимі на угоду чиїм би то не було амбіціям.

Крім того, наш культурно-духовний простір зазнає потужного пресингу і збоку глобалізаційних процесів, згубні наслідки яких уже давно усвідомила Західна Європа. Апокаліптичного характеру, на думку І. Дзюби, набирає у новому тисячолітті вимирання мов. І не лише нечисленних народів.

Ще на початку перебудови наша культура не була готова до такого натиску однобічно спрямованих чужих культурних впливів. Наш духовний простір заповнили телевізійні «страшилки», «бойовики», «порнушки». За умов форсованого тиску, масової експансії суспільство, особливо молодь, засвоює не якісний культурний продукт, а його ерзац – примітивне, а не досконале, низьке, а не високе [Дзюба 1992: 35]. Тому наша країна, як, до речі, і весь світ, потерпає переважно від проникнення не кращих зразків мас-культури і не кращих стандартів т. зв. американського способу життя. Культурна самобутність багатьох європейських (і не тільки) народів опинилася під серйозною загрозою. Звідси пояснення такого засилля американизмами і нашого культурно-мовного простору. Україна фактично опинилася між подвійним глобалізаційним тиском – зі Сходу і Заходу. А це, безумовно, збільшує небезпеку втрати національної ідентичності і блокує повноцінне функціонування національної і мови, і культури.

За умов глобалізації по-новому виявляється і питання лінгвістичної асиміляції. Світова тенденція до глобалізації, зокрема до розширення світової павутини Інтернет, пропагується як загальноцивілізаційні інноваційні процеси. Однак, як засвідчує реальність, ці інновації у мовному аспекті підсилюють у світовому масштабі розвиток лише однієї мови – англійської –

за рахунок ослаблення і без того не досить міцного духовно-культурного поля багатьох народів, що стали на шлях відродження своєї державності. Такі процеси не є сприятливими для розвитку духовно-інтелектуального потенціалу через національні пріоритети, вони збагачують перш за все імперське через донорське, часто денационалізоване, тобто космополітизують нації, що не сприяє ні формуванню їх національної еліти, ні розвиткові їх цілісної структури. Тому для забезпечення від непередбачуваних наслідків Україні, очевидно, активніше треба дбати про створення єдиної української політичної нації навколо титульного народу. Це, можливо, сприяло б реабілітації української (і не тільки) мови за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Суспільству конче необхідно усвідомити одну з неперехідних істин: наша держава або буде українською, або їй загрожуватиме зникнення. Основним у питанні мови має бути нематеріальний, духовний аспект.

Влада та інтелігенція мають тісно співпрацювати і пам'ятати, що бездіяльність і недооцінка ролі мови в житті народу закономірно обертаються серйозними соціальними недугами, міжетнічними сутічками, аж до розколу держави.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Вайнрайх 1972 – Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие // Новое в лингвистике. Языковые контакты. – М., 1972. – Вып. 6.
- Вовканич, Цапок 2003 – Вовканич С., Цапок С. Лінгвістична асиміляційна політика: глобальна спорідненість і регіональна відмінність методів інгібування мов // Вісник Львівського ун-ту. Серія журналістика. – Львів, 2003. – Вип. 23. – С. 38-47.
- Дзюба 2006 – Дзюба І. Сфера свободи людини звучується, як шагренева шкіра // Дзеркало тижня. – 2006. – № 26; 2007. – № 34. – 24 с.
- Дзюба 1992 – Дзюба І. Україна і світ // Quo vadis Україно? // Матеріали третьої (зимової) сесії міжнародної школи Україністики (Київ, січень 1992 р.). – Одеса: Маяк, 1992. – 240 с.
- Єфремов 1914 – Єфремов С. З нашого життя. За рік 1913-й: Статті, фельетони, замітки. – К., 1914. – 174 с.
- Забужко 1999 – Забужко О. С. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 1999. – 340 с.
- Кочерган 2003 – Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Академія, 2003. – 464 с.
- Лосєв 2007 – Лосєв І. Псевдоеліта – загроза державі // Урок української. – 2007. – № 5.

- Масенко 1997 – Масенко Л. Мовна ситуація в країні сьогодні // 36. допов. мовної секції 16-ої Річної Конференції Української проблематики в Іллінойському Університеті (Урбана-Шампейн) «Про український правопис і проблеми мови». – Нью-Йорк-Львів, 1997. – С. 36-39.
- Общее языкознание 1983 – Общее языкознание / Под общ. ред. А. Е. Супруна. – Минск: Высш. шк., 1983. – 456 с.
- Погрібний 2005 – Погрібний А. Дещо про національні пріоритети та стратегію націєвбивства // Нація і держава. – 21 листопада 2005 р. – 4 с.
- Потебня 1992 – Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. – Нью-Йорк, 1992. – 155 с.
- Радевич-Винницький 1997 – Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 360 с.
- Радчук 2005 – Радчук В. Про зваби тиховоддя і рівноправ'я карася та щуки // Урок української. – 2005. – № 5-6. – С. 8-9.
- Сверстюк 1993 – Сверстюк Є. Блудні сини України. – К., 1993.
- Сидоренко 2006 – Сидоренко Б. І словники безсилі пояснити. – Голос України. – 7 липня 2006 р. – 16 с.
- Тараненко 1995 – Тараненко О. Юридичний статус мов і мовна дійсність в Україні // Матеріали наук. конфер. Мова державна – мова офіційна. – К.: Просвіта, 1995. – С. 6-12.
- Шевченко 1983 – Шевченко Т. Кобзар. – К.: Рад. шк., 1983. – 608 с.

Любов Яшина

ВЛАСНИЙ ДУХОВНИЙ СВІТ І. ЖИЛЕНКО У КНИЗІ СПОГАДІВ «НОМО FERIENS»

Хрущовська «відлига» окреслила в літературі соціалістичного реалізму нову течію – інтелектуальних митців, «кожен з оригінальним талантом і власною поетикою» (І. Кошелівець). До славної плеяди шістдесятників, які уособлювали світлу сторінку в духовному самовизначенні української нації, належить й І. Жиленко. Спілкуючись з однодумцями, вона зберегла «ці зупинені миті» в особистих нотатках, «як розкішні метелики у колекції»¹⁰⁰, що продовжують дивувати своєю «вцілілою красою» [Жиленко 1999: 57]. Її щоденникові записи, листи, написані в 1963-1966 рр. з любов'ю до чоловіка В. Дрозда, який проходив армійську службу у східному Сибіру, сучасні коментарі до них, лягли в основу книг «Номо feriens» (у перекладі з латинської – людина святкуюча). Перша з них була